

MgA. Jana Konvalinková

Waldorfská a Montessoriovská pedagogika, jejich hudební prvky a uplatnění těchto systémů v České republice

Snaha porovnat waldorfskou pedagogiku Rudolfa Steinera s pedagogikou Marie Montessori vyšla z poznání, že obě osobnosti se na čas hlásily, v rámci svých ideových názorů, k Theosofické společnosti. Oba se věnovali pedagogické otázce a snažili se formulovat myšlenky o obnově společnosti. Působení obou osobností je třeba chápat v širších ekonomicko-politických souvislostech doby 20. století, kdy Evropa hledá cestu k uspořádání národní samostatnosti, která je přerušena a poznamenána katastrofou první světové války a zhroutilím starých státních útvarů. Mnohé z předválečných tendencí nalézají cestu realizace, společnosti se otvírají nové poznatky psychologie a filozofie, hledící na člověka jako na sebezodvíjející se individualitu v široké škále fyzických, duševních i citových aspektů. Není tedy náhodou, že školský systém stál před rozhodnutím, zda uplatňovat zažitě myšlenkové šablony či se pokusit vytvořit nové systémy odpovídající požadavkům doby. Je to doba velkého rozkvětu nových pedagogických systémů. Již od roku 1907 v Itálii působí Marie Montessori, roku 1919 je založena z podnětu Rudolfa Steinera waldorfská škola, ve stejném roce vzniká pod vedením Helen Parkhurstové experimentální škola v Daltonu, odtud dnešní název pro daltonskou pedagogiku. Připomeňme i Petra Petersena, který ve svých experimentálních školách začal od roku 1920 formulovat tzv. Jenský plán, francouzského vesnického učitele Célestiana Freineta (1896 – 1966) a Freinetovskou pedagogiku. Ne náhodou se díky množství reformních výchovných snah zažívá pro toto období termín „století dítěte“.

Než se pokusím porovnat a komentářem doprovodit vzdělávací systém waldorfské školy s třídami Montessori, představím osobnost Rudolfa Steinera i Marie Montessori. Považuji to za podstatné pro vytvoření si jasného obrazu i pochopení jejich edukativních snah.

Rudolf Steiner, který byl zpočátku ovlivněn filozofií J. W. Goetha, se v osmdesátých letech 19. století přimkl k theosofickému hnutí, které bylo založeno v roce 1875 H. P. Blavatskou. Od roku 1902 byl dokonce generálním sekretářem evropské sekce theosofie a v roce 1904 vydal jedno ze svých základních děl : Theosofie. Později, když theosofické hnutí přesunulo své hlavní aktivity do jihovýchodní Asie a když dokonce označilo indického chlapce Krisnamurtu za reinkarnovaného Krista, opustil Steiner, obhajující křesťanské učení, theosofy a vypracoval vlastní filozofii, kterou nazval antroposofií, moudrostí o člověku. V roce 1913 také formálně založil ANTROPOSOFOICKOU SPOLEČNOST, jejímž centrem se stalo Goetheanum v Dornachu ve Švýcarsku, vybudované podle Steinerových architektonických představ. Výukovým centrem se stala Svobodná vysoká škola spirituální vědy, sídlící rovněž v Dornachu. Tento Dům Slova, jak bývá Goetheanum také nazýváno, je dodnes centrem antroposofického hnutí. Později, v roce 1922, byl R. Steiner požádán theology, aby na základě svého duchovního bádání položil základ ke křesťanské liturgii vycházející z antroposofických idejí. Vznikla tak Obec křesťanů jako nový křesťanský proud v době, kdy se západní křesťané (katolíci a evangelíci) dostali po první světové válce do vážné krize. Jeho díla se dotýkají snad všech stránek života společnosti. Navrhoval politicko-hospodářské reformy, kde zdůrazňoval nutnost rozdělit sociální sféru na tři samostatné oblasti, na oblast kulturní, právní a hospodářskou. Kulturní má být naplněna svobodou, kreativitou, obsahovat umění, vědu, školství i náboženství. Oblast právní má stát na rovnosti, vztahu člověka k člověku a zahrnovat politiku, demokracii, právo, zákonodárnou moc, občanské iniciativy a referenda. V hospodářské má být uplatňováno bratrství, vztah k nižším přírodním říším, a vše má být spojeno s ekonomikou, trhem, daněmi a pracovními smlouvami. Měl konkrétní návrhy

k peněžnictví, jeho myšlenky se dodnes uplatňují v zemědělství (bio-dynamické zemědělství působí u nás i ve světě), medicíně (dnes antroposofická medicína s celosvětovou působností) a školství (waldorfská pedagogika a její školy). R. Steiner napsal kolem 40 spisů, které vyšly v překladech také ve všech hlavních světových jazycích. Z jeho přednášek, v počtu kolem 6 000, bylo sestaveno několik set dalších knih.

Ve výtvarném umění byli jeho dílem ovlivněni malíři V.Kandinskij, P. Mondrian, z našich pak F. Bílek a R. Michalík. Dramatické umění je spojováno s osobností Mieczysława Kotlarczyka, uměleckého vedoucího Rapsodického divadla v okupovaném Polsku. Se svou manželkou Marií vytvořil zcela novou uměleckou disciplínu zvanou eurytmie, která spojuje pohyb s hudbou či mluveným slovem, jako viditelný zpěv a viditelnou řeč. Rudolf Steiner ovlivnil i hudební skladatele, například Aloise Hábu, podle něhož je hudba cestou k duchovnímu prožití podstaty lidství a má obrovský vliv na člověka. Trojčlennost člověka v myšlení, citění a vůli vidí v souvislosti s hudebním vyjádřením v melodii, harmonii a rytmu. Dále Alexandra Nikolajeviče Skrjabina (1872 – 1915), který nalézá všemocnost umění v syntéze všech jejich druhů, hudby, tance, slova, barvy, vůně a dává je za základ svých mystérií (Prométheus). Uplatňuje i terminologii blízkou theosofii a antroposofii jako duchovní vibrace či astrální zvuky. Ze současných našich skladatelů můžeme uvést Josefa Krčka nebo žákyni Ilji Hurníka Jitku Koželuhovou, působící jak u nás, tak v německém Stuttgartu a Dornachu.

Stejně jako Obec křesťanů vznikla na základě výzvy kněží, tak i waldorfská pedagogika je ve svém počátku spojena s vesničkou Waldorf a tabákovou firmou „Waldorf – Astoria“. Byl to právě Emil Molts, který požádal R. Steinera, aby v duchu nového uspořádání společnosti po 1. světové válce, dal základ nové pedagogice, která by vyhověla naléhavé výzvě doby. Základem nové školy mělo být respektování individuality člověka s přihlédnutím k určitým zákonitostem a pravidlům vývoje dětské osobnosti, kde by neexistovala diferenciacce podle sociální příslušnosti, nadání, pohlaví a náboženského vyznání. V protikladu ke tradiční škole představovala waldorfská škola zcela nové pojetí. Vývoj člověka považovala za komplexní proces vzájemného ovlivňování těla, duše a ducha a hlavními principy vyučování bylo rozvíjení poznávacích sil, uměleckých schopností, citění, mravních vloh a náboženského prožívání.

Jestliže waldorfská pedagogika vychází z duchovní vědy R. Steinera, pedagogika Marie Montessori vyrostla ze studia, zkoumání a pozorování dítěte. „Pomoz mi, abych to dokázal sám – dokázala sama“. Tato prosba, s níž se malé dítě obrátilo k Marii Montessori, se stala hlavním krédem její pedagogiky. Úkolem dospělých není formovat dítě, odstraňovat mu z cesty překážky, nebo jím dokonce manipulovat, ale udělat vše pro to, aby vlastními silami a svým tempem získávalo nové vědomosti a dovednosti a vrůstalo do světa, který ho obklopuje. Jedná se o pedagogický směr, který staví do středu zájmu dítě. Výchovný cíl je zaměřen na dětskou osobnost, která se sama rozvíjí, z toho plyne požadavek svobodné výchovy nebo volné školy. Odmítá se jakékoliv zasahování okolí a zejména vychovatele do procesu zrání dítěte. Maria Montessori zdůrazňuje potřebu rozvíjení smyslů dětí a k tomuto účelu vytvořila speciální didaktický materiál. Žádá a propaguje svobodu a spontánní vývoj duševních a mravních sil dítěte. Roli učitele vidí v nenápadném vedení a taktní pomoci. Dítě si samo vybírá konkrétní činnosti a prostředí, kde bude pracovat. Jediným omezením je požadavek slušného chování a pořádku.

Maria Montessori se narodila 31.srpna 1870 v Itálii jako jediné dítě konzervativního otce a nesmírně vzdělané matky, která byla oddaná ideálům osvobození a sjednocení. Díky matce měla Marie Montessori hluboké sociální citění. Vzdělání získala v Římě, kde studovala fyziku, matematiku, přírodní vědy a po absolvování lékařské fakulty se stává první ženou v Itálii, která je promována lékařkou (1896). Na mezinárodních kongresech představuje

výzkumnou činnost z oblasti lékařství a usiluje o práva žen. V roce 1902 ukončuje studium pedagogiky, experimentální psychologie a antropologie. Spojením vysoké profesní erudovanosti s hlubokým sociálním cítěním mohla vzniknout škola v chudinské římské čtvrti, kde byla ředitelkou. Vznikla tak první Casa dei bambini – Dům dětí (1906), podporovaný mecenáši, kde pracovala s dětmi od 3 do 7mi let, které pocházely ze zcela negramotných a sociálně velmi zaostalých rodin. Obrovský úspěch její metody přináší potřebu publikovat své poznatky z Domu dětí, utřídit didaktické metody a představit didaktické pomůcky. V roce 1909 vydává svoji první knihu Tajuplné dětství a věnuje se výhradně rozšiřování své metody, která je zavedena na mnohých školách v Itálii, Švýcarsku, Anglii, Argentině. Vede mezinárodní vzdělávací kurzy v Evropě (Anglie, Belgie, Holandsko, Rakousko, Skandinávie) i v zámoří. V roce 1913 je v Americe založena Montessori Educational Association, kterou podpořili A.G. Bell, T. Edison, H. Keller. V roce 1917 ve španělské Barceloně otvírá Montessori učiliště, později je jmenována vládním inspektorem italských škol (1922). Práci Marie Montessoriové ocenil i Sigmund Freud a ve Vídni byl v roce 1936 založen Montessori-Institut. Vzestup fašismu ji přinutil opustit Itálii, útočiště nalézá ve Španělsku, v Holandsku zakládá International Montessori Association (1938). Roku 1939 byla jako příslušník nepřátelského státu internována v Indii, kde působila a žila na půdě theosofické společnosti a vedla učitelské kurzy. Zde píše svoje další knihy o psychologii učení, systému vzdělávání. V období fašismu byly školy Marie Montessoriové v Itálii zavřeny, v Německu a Rakousku byly páleny její knihy. Do Evropy se definitivně vrací až roku 1949 a žije v Holandsku. Roku 1950 získává Nobelovu cenu míru. Umírá 6. 5. 1952 v Noordwijk-an-Zee v Holandsku.

Pedagogika Marie Montessori utváří samostatný pedagogický systém. Podobně jako pro dětského lékaře je i v její pedagogice každé dítě „jedinečným případem“. U vědomí, že děti nemusí k dosažení stejného cíle postupovat stejným tempem, uspořádala svůj pedagogický systém tak, aby se každé dítě mohlo rozvíjet samostatně. Metoda nespočívá jen v objevování a vlastním zkoumání, nýbrž je i metodou předvádění a nápodoby. Montessori se domnívá, že dítě může objevit nápodobou své vlastní síly a schopnosti. Dítě nemusí poznávat každý den něco nového. Naopak, učí se samostatně rozhodovat a svobodně volit z možností, které mu jsou dány k dispozici.

Z výše uvedených životopisných údajů vyplývá jakým způsobem Rudolf Steiner a Marie Montessori přistupovali k utváření pedagogických koncepcí a metodiky. Jestliže Rudolf Steiner přináší pedagogické ideje v jednotě se svých duchovním bádáním, jako proces inkarnace duše a těla, Marie Montessori vychází ze svých studijních zkušeností a metodiku utváří postupně na základě konkrétní práce z Domu dětí. Její kniha Tajuplné dětství přináší autentický obraz hledání metod a vytváření pomůcek. U Marie Montessori můžeme mluvit o hluboké schopnosti se vcítit a pozorovat dítě, kde právě ono pozorování, niterné spojení a pedagogicko-psychologická erudovanost vedou k vystavění základů a zásad Montessori pedagogiky. Oba rozdělují vývoj dítěte na etapy, kdy u Rudolfa Steinera je to periodizace života člověka po sedmiletých etapách, Marie Montessori hovoří o obdobích tzv. senzitivity – šestiletá období a jejich fáze. Oba vnímají potřebu výchovně a pedagogicky s dětmi pracovat tak, aby záměr pedagoga bral ohled na právě prožívané období dítěte. Domnívají se, že zanedbání či „zaspání“ těchto výchovných příležitostí ovlivňuje vývoj jedince na celý život, souvisí s jeho chutí a elánem se učit a v pozdějším životě má vliv na zdravou jistotu, pružnost myšlení i kreativitu. Marie Montessori má za to, že pracuje-li učitel s tématy typickými pro senzitivní období, dítě je pro práci nadšené a snadno ji zvládá. Aby se u dítěte tato senzitivita mohla zdravě rozvíjet, je na vychovateli či učiteli, aby vědomě pracoval s touto periodizací.

Marie Montessori rozlišuje ve vývoji člověka tři základní senzitivní fáze 0-6, 7-12 a 12-18 let, v nichž je dítě obzvláště citlivé a „připravené“ pro získávání určitých dovedností. Není-li takové období využito, senzitivita mizí. Tyto senzitivní fáze se nedají určit paušálně, záleží na individuálním rozvoji dítěte, které je naprogramováno přírodou a každý takový program je zcela jedinečný.

Rudolf Steiner spojuje vývojové fáze s rozvojem fyzického, éterného (vývoj sklonů, zvyklostí, svědomí, charakteru, paměti a temperamentu), astrálního těla (duševního a citového zrání) a sil lidského Já.

Periodizace života člověka podle Steinera:

0 -7 let: Rozvíjí se fyzické tělo, změny jsou rychlé a zřetelné, důležitý je rytmus, nápodoba, rozvíjí se citění, řeč, vůle; v tomto období se tvoří základ fyzické konstituce a zdravotní kondice; základní motto: svět je dobrý.

7- 14 let: Rozvíjí se éterné tělo, představy, pocity, duše; v tomto období je zvláště nutné rozvíjet umělecké vnímání, důležitá je úloha hudební výchovy včetně hry na nástroj, dítě má rozvinout citění, emocionální vnímání světa.

1.fáze (7-9) – představa ještě tvoří jedno a totéž (pohádky, legendy, bajky).

2.fáze (9-12) – představa se pomalu odděluje, tvoří doplněk smyslového světa.

3.fáze (12-14) – představa se již zcela odděluje od reálného světa, osamostatňuje se; základní motto: svět je krásný

14-21let: Rozvíjí se astrální tělo; důraz je kladen na myšlení, vlastní úsudek, spojování pojmů;

základní motto: svět je pravdivý.

Periodizace života člověka podle Montessori:

0-6 let: Období tvořivé a konstruktivní, má základní význam pro budování základů osobnosti a pro vývoj inteligence. Tvoří ho dvě podetapy:

0-3 roky, citlivost pro pohyb, pro pořádek (řád) a řeč.

3-6 let: co se v první fázi vstřebalo, to se teď analyzuje.

Dochází k osvojování si pohybových a řečových dovedností, zdokonalování fyzické a psychické stránky osobnosti a vnímavosti pro společný život s dětmi.

7- 12 let: Morální senzitivita, rozlišení dobrého a zlého ve svém jednání a jednání druhých. Vytváří se morální vědomí, které později vede k vědomí sociálnímu. V oblasti myšlení dochází k abstrakci, zlepšuje se představivost. Detail je prostředkem k vytváření struktur. Objevují se otázky, na které dítě samo hledá odpověď manipulací s předměty a listováním v knihách. Samostatně zodpovězené otázky vedou k hlubšímu a trvalejšímu poznání skutečnosti. “Pomoz mi, abych to dokázal sám.”

12-18 let: Silná sociální citlivost spojená s vývojem nezávislosti a samostatnosti v sociálních vztazích. Vytvoření nového vztahu k sobě samému. Převládá studium, úvahy, chápání.

Jestliže ve vývojových fázích dítěte můžeme najít určitou podobnost, podívejme se nyní, jak je výchova uchopena pedagogicky. Marie Montessori dospěla k překvapivému zjištění – dítě se naučí chodit, mluvit, manipulovat s předměty skrze svou vlastní tvořivost – nikoli proto, že ho to dospělí učí. Na základě toho vypracovala autorka tzv. Metodu Montessori, která pomocí speciálních učebních pomůcek a vytvořením vhodného prostředí podporuje přirozený zájem dítěte, pomáhá mu zafixovat si správné pracovní návyky i vytvářet svůj vlastní úsudek. Dítě nechané svobodně bez činnosti by bylo ztraceno. Má však mít možnost si volit takovou činnost, kterou chce provádět. Je schopno se intenzivně a dlouhodobě soustředit na práci, která ho zaujme a to je základem učení. Dítě si nejprve vybírá předmět činnosti. Pak dojde k nahromadění jeho duševní síly a polarizaci pozornosti na určitý předmět, k aktivnímu kontaktu s předmětem. Dítě pracuje s materiálem, opakuje svou činnost až do nasycení vnitřního motivu pro danou činnost. V závěrečné fázi dochází ke zklidnění, naplnění, zpracování vjemů a poznatků. Dítě je klidné, prožívá radost a uspokojení. Marie Montessori nazývá toto hluboké zaujetí polarizací pozornosti. Této samostatné práci dítěte je zcela podřízeno prostředí třídy, které je pomocí nábytku rozčleněno do samostatných oddělení. V každém jsou pak dítěti nabízeny speciální montessori pomůcky, které jsou přístupné tak, že si je dítě samo volí a vybírá. Osobnost dítěte má uvnitř tzv. „absorbujícího ducha“, tzn., že chce „nasávat“ poznatky z okolí. Chce se samo učit. Má v sobě jakýsi vnitřní hnací motor, vnitřní potřebu učit se. Připravené prostředí podporuje spontánní učení, tvoří ho předměty běžné denní potřeby, didaktický materiál a pracovní místo. Dítě se v něm osamostatňuje a seberealizuje. Vše je uspořádáno tak, aby umožňovalo osvojení nových poznatků samostatně, bez vnější pomoci. Je-li získání dovednosti rozloženo na tak malé kroky, které dítě může provádět bez pomoci dospělého, pak nepotřebuje dlouhý výklad, ale je schopno samostatně dojít k cíli. Důležitou součástí poznání jsou i senzomotorické vjemy, kdy si dítě například odvozuje písmena, čísla ale později i notový zápis pomocí hmatu, psaním do písku či modelováním. Práce vychovatele spočívá v přípravě prostředí, jeho aktivita by měla být vždy podřízena rozhodování dítěte, měl by se držet v pozadí a pečlivě pozorovat vývoj žáka. Dítě se samo rozhoduje, co bude dělat, s kým bude pracovat a jak dlouho. Úkolem pedagoga je příprava optimálního prostředí a pomůcek. Marie Montessori mluví o „novém učiteli“, který se snaží nezasahovat do poznávacího procesu, který za dítě nic nedotváří. Součástí učebního procesu je také sebekontrola umožňující, aby si dítě samo zjistilo chybu a snažilo se ji opravit. Druhy sebekontroly jsou pomocné body umístěné na opačné straně pomůcek, pomoc kamaráda, pomoc učitele.

Jestliže v pedagogice Montessori je učitel koordinátor samostatné činnosti dítěte, waldorfská pedagogika je postavena naopak na práci třídy jako celku a třídního učitele, který dětem, dle výše uvedených vývojových fází, představuje svět kolem nich. Svět písmen, čísel a další výuka jsou představovány formou vyprávěných příběhů (číslo 1 = jedna je Země, jedno je Slunce, jedna Matka), kdy si dítě tvoří vlastní vnitřní obrazy, niterné uchopování, které je

vždy spojeno s prožitkem, podpořeným kreslením příběhu, pohybovým vyjádřením, hudbou. Ve škole se nepoužívají učebnice, sešit každého žáka je i učebnicí s jasně a stručně zaznamenanou látkou a množstvím vlastních obrázků, které mají připomenout vjem, prožitek. Rudolf Steiner klade velký důraz na spojení rozumového s uměleckým a praktickým. Tomu také odpovídá stavba vyučovacích hodin. Fenomémem waldorfských škol je tzv. epochové vyučování, kdy po dobu 3 – 4 týdnů se žáci v ranním 90 minutovém bloku věnují jednomu z hlavních předmětů. Prožijí tak epochu matematiky, českého jazyka atd., kdy cílem je se plně vnořit do probírané látky a nahlížet ji z mnoha hledisek (waldorfská pedagogika odmítá běžné schéma vyučování na základních školách, kdy dítě po 45 minutách výuky „skáče“ na zcela jiný předmět a připodobňuje to k pracovnímu programu dospělého člověka, pro kterého by bylo také obtížné měnit každou hodinu téma a problematiku práce). Další neodmyslitelnou částí výuky je rozvíjení vůle, myšlení a citění, které jsou reprezentovány a odvozeny z hudební terminologie, jako část rytmická = vůle, melodická = myšlení a harmonická = citění. Tak si prvňáček v epoše českého jazyka může v úvodní rytmické části vymýšlet slova například na písmeno T (učitel pro tyto aktivity často využívá formu rytmického rouda), společně přednášet říkadla plná těchto slov, malovat ve vzduchu písmenko, chodit rytmicky po špičkách a staccatově se vytahovat vzhůru, jako by písmenkem v sobě chtěl „ždůchnout“ do sluníčka, aby se v prostřední části soustředěně věnoval psaní a v harmonické části vyslechl vyprávění jak Toníček tvořil ze suché trávy tunel, táta mu pomáhal, teta a Tereza trhaly třešně a alej topolů se tyčila k nebi. Děti poslouchají, příště namalují, pak zahrají jako divadlo s vypravěčem, mohou si zazpívat písničku či se zaposlouchat do skladby, kde staccatový motiv připomene krátké a radostné T. Třída pracuje společně, učitel však zohledňuje tempo i temperament každého dítěte. Téma vůle, myšlení a citění můžeme nalézt i ve skladbě vyučovacích předmětů, kde kromě epochového vyučování, které je protkáno poznávacími, uměleckými i praktickými dovednostmi, se žáci postupně učí pletení, háčkování, šití, později se seznamují i s řemesly kovotepectví, práce se dřevem atd.. Z uměleckých disciplín je to kromě hudební výchovy a výtvarné výchovy i eurymie, pohybové umění, vyjadřující mluvené slovo či hudbu.

Ve waldorfské škole je učitel autoritou, která ale podle Rudolfa Steinera má v sobě spojit vysoké morální kvalitu s pedagogicko-psychologickou připraveností (vychází z rozpracování vývojových fází), s uměleckou tvořivostí i manuální zručností. I Marie Montessori klade vysoké nároky na učitele a stejně jako Rudolf Steiner vyzdvihuje u učitele jeho lidské vlastnosti, hovoří o tzv. normalizaci učitele, který nehledá chyby na dítěti, ale rozvíjí vlastní osobnost stálou reflexí a pozorováním svých, někdy i skrytých, záporných postojů. Oba vedou učitele k tomu, aby s lidmi i předměty zacházel s úctou, s vnitřním pocitem vyšších hodnot přesahujících člověka. Obě pedagogiky otevírají den ve škole společným pozdravením dne, rozhovorem. Marie Montessori vypracovala i tzv. cvičení tichosti, ve kterých se děti vědomě učí klidu a tichosti. Oba systémy odmítají hodnocení známkami, slovní hodnocení zohledňuje dítě, jako celistvou bytost. V pedagogice Montessori by učitel neměl denně používat hodnocení činnosti dítěte a říkat, že udělalo něco špatně nebo ošklivě, ale při nejbližší příležitosti mu nabídnout opět tentýž materiál, až si samo všimne svých chyb a opraví je. Didaktický materiál a pomůcky obsahují sebekontrolu.

Hudební výchova

Waldorfská škola pracuje i v hudební pedagogice s vývojovými etapami, neomezuje se však pouze na hodiny hudební výchovy, ale je nedílnou součástí celého dne. Žáci každý den hrají na zobcové flétny (v prvních dvou třídách jsou to flétny pentatonické), společně zpívají nebo

se věnují společnému přednesu básní, říkadel, v eurytmii se vyjadřují na hudbu. Z hlediska prvních dvou sedmiletí je hudební vývoj diferencován takto:

0 – 7 let

Zvukovým útvarem pro tuto věkovou skupinu je pentatonická stupnice, odpovídá pohádkově-snovému chápání světa, pro waldorfské mateřské školky i rodiny, které spolupracují s touto pedagogikou, je typické vlastní vytváření pentatonických melodií na lidovou slovesnost či vlastní texty.

Druhé sedmiletí je ještě vnitřně diferencováno:

7 – 9 let

Dítě žije ještě v jednotě s okolním světem. Schopnost identifikovat se s okolím přetrvává do devátého roku a vytváří předpoklad pro zvláštní formu učení v 1. a 2. třídě. Co se děje v okolí, prožívá dítě ve vnitřním „spolupohybu“. V hudební výchově musíme zohledňovat především pohybový prvek. Převádění vnějšího pohybu do vnitřního je v prvních dvou letech školní docházky podstatou pedagogického působení. Důležité je, aby učitel pracoval s obrazy. Zvukovým útvarem vhodným pro tuto věkovou skupinu je stále pentatonika.. Oproti tomu se důraz klade na hudebně pohybovou výchovu a počátky nástrojové hry – pentatonické flétny a lyry, Orffův instrumentář.

9 – 11 let

Dítě vstupuje do jiného vztahu ke světu. Toto období se v antroposofické nauce o člověku nazývá „Rubikon“. Dítě se začíná vydělovat ze světa a vnímat sílu své individuality. Začíná si klást zcela nové otázky, hledá mosty mezi sebou samým a světem. Tomuto musí být přizpůsoben také učební plán. Zavádějí se nové předměty (řemesla, zeměpis, obchodování). V hudební výchově může být takovýmto mostem mezi žákem a okolním světem notopis. Notopis, dynamika a artikulační znaménka mohou být příkladem konvence, jisté dohody mezi lidmi, což má pro dítě v tomto období zvlášť velký význam. Začíná se také s rozlišováním dur a moll kvality, s tonálním centrem, akordy a harmonií.

Prožitek rytmu se začíná uchopovat teoreticky, ve shodě se ztrátou jednoty duševní struktury dětí se rytmus začíná emancipovat od ostatních složek hudby.

11 – 14 let

V průběhu šesté a sedmé třídy nastává výrazná změna. Systém svalů se přizpůsobuje dynamice skeletu. Nastává prepuberta, období, které je počátkem oddělení vlastní osobnosti od světa. Zatímco v ostatních předmětech se projevuje potřeba porozumět mechanice, v hudbě to vede k většímu zájmu o takt a rytmus, k obdivování všeho artistického (obdiv k virtuózní hře na nástroj, upřednostňování tempa a technické zručnosti). Citový život se silněji spojuje s tělesností. Bude se ale také zcela individualizovat. Jestliže až dosud žilo dítě v obrazech, nyní začíná hudebně dramatická epocha. Začínají se probírat dějiny hudby. Životopisy skladatelů mají sloužit často jako osobní příklady osudových zmitání. Žáci tvoří třídní orchestry, zpívají vícehlasně a tak jak poznávají historický vývoj od praperské a

praindické kultury, přes Egypt, antiku až do současnosti, ruku v ruce s tím, prožívají aktivním muzicírováním i hudební vyjádření jednotlivých epoch.

Waldorfská škola ve svém pojetí hudební výchovy není orientovaná na výkon. Rudolf Steiner, stejně jako antičtí filozofové, věří, že hudba kultivuje, umravňuje a harmonizuje lidskou bytost, obohacuje emocionální prožitky, podporuje obecnou inteligenci, paměť, fantazii, představivost, smysl pro symetrii a tvarové struktury, sociální vazby.

Pedagogika Montessori neobsahuje tak propracovaný systém vzhledem k vývojovým fázím dítěte. Hudba kromě samostatného předmětu je součástí tzv. kosmické výchovy. Je to výchova k míru – zabránění vzniku konfliktů, které mohou začít již střetem autoritativního dospělého (promítajícího si vlastní představu o dítěti) s niterným prožíváním dítěte. Člověk se má chovat jako součást celku a neporušovat jeho zákony, má být přirozenou součástí okolního světa. Kosmická výchova poskytuje dítěti představu o souhře jednotlivých částí celku, tj. přírody živé, neživé a člověka. Přirozenou součástí je poznávání jiných kultur a národností a s tím spojené písně a tance. Pro elementární rozvoj hudební výchovy Marie Montessori vytvořila didaktické pomůcky, které využívají pedagogové jak mateřských, tak i základních škol. I zde si dítě vybírá aktivitu, takže v osvojování hudebních dovedností děti nepracují společně, ale individuálně. Slouží k tomu zvonkohra, která se ale liší od naší běžné představy o tomto nástroji. Speciálně vyrobený nástroj obsahuje tóny diatonické stupnice – na dřevěném podstavci velikosti dlaně a nožičce je umístěna kovová rezonanční plocha ve tvaru malé dnem vzhůru obrácené misky, s nesmírně příjemným zvukem. S jednotlivými „zvonečky“ se dá pracovat samostatně a dítě tím začíná poznávat svět zvuků. Učí se rozezvučet a tlumit tón, poslouchá jeho znění a brzy přistoupí k tzv. párování – hledání předmětů se stejnými vlastnostmi. Učitel nabídne několik tónů z paralelní zvonkohry a dítě hledá tóny stejného zvuku a řadí je k sobě, později může podobně pracovat s více tóny, intervaly, krátkou melodií. Tato hra s tóny zvonkohry má i složitější podobu, kdy učitel rozezná tón z různých i vzdálenějších míst v místnosti a dítě hledá stejný tón na své zvonkohře. Dítě tak zažívá hluboké spojení se zvukem a tónovou diatonickou řadou. Často si děti již v předškolním věku vytvoří absolutní sluch a mohou pak velmi snadno opakovat krátkou zahranou melodii nebo vytvářet melodie vlastní. S notovým zápisem se dítě seznamuje pomocí didaktických pomůcek, pevné tabulky s notovou osnovou, snímatelné noty, vše vytvořeno v páru tak, aby si dítě správnost mohlo ověřovat otočením vypracované párové tabulky či porovnat zvukově s párovými zvonkohrami. Kromě sluchového vjemu a porozumění notovému zápisu zde dítě pracuje i s hmatovými vjemy – houslový klíč či jiné klíče a noty ze smirkového papíru a hmatově rozlišitelné linky notové osnovy umožňují bez použití zraku vytvořit notový zápis. Dítě i zde používá sebekontrolu formou porovnávání. Není smyslem tohoto příspěvku porovnávat výuku či existenci hudby v námi zmiňovaných pedagogických systémech, pravdou však je, že hudba na našich Montessori školách je spíše popelkou. Naši učitelé se teprve pomalu seznamují s fenoménem zvonkohry a metodikou práce, zatímco uplatnění hudebního prvku v kosmické výchově záleží na individuální dovednosti pedagoga. Jestliže ve waldorfské škole je hra na flétnu a zpěv nedílnou součástí a každý učitel je postaven před úkol se s tím vypořádat, Montessori škola toto hudebně – umělecké pojetí neuplatňuje.

Česko – německé vztahy

Tradice waldorfských škol a Montessori tříd ve světě je plně spjata s pedagogickými reformami začátku 20.století. Rudolf Steiner i Marie Montessori byli evropsky uznávané osobnosti, o jejich přednášky se zajímali lidé jako A. Einstein, M.Brod, F. Kafka, A.G. Bell, T. A. Edison. Fašistická diktatura zakázala působení jak waldorfské, tak i Montessori

pedagogiky, a tak i snahy o založení waldorfské školy u nás v období první republiky skončily nezdarem. Po válce se v Evropě znovu zakládají waldorfské školy i třídy Montessori, ale historický vývoj Československa již nedovolil, aby se navázalo na kontinuitu z předválečných let. Komunistická diktatura neuznávala žádnou alternativu a teprve Sametová revoluce roku 1989 otevřela cestu alternativnímu školství. Bez nezištné podpory lektorů z Německa a Nizozemí, kteří obětavě vyškolili a školí učitele, by rozvoj tohoto alternativního vzdělávání nebyl vůbec možný. Nezanedbatelná byla a stále je i materiální a finanční podpora ze strany partnerských škol a institucí, sdružujících waldorfské školy a Montessori třídy. Pravidelně se organizují semináře a kurzy s mezinárodní účastí. Důležitá a posilující je i spolupráce jednotlivých škol (WŠ Ostrava a německý Wiesbach, holandský Meppel, WŠ Semily a škola v Norimberku a holandském Driebergenu, WŠ Praha, Jinonice a bavorský Prien am Chimsee, atd.) Žáci škol se navštěvují, pořádají společné výstavy, hudební projekty (Prodaná nevěsta Bedřicha Smetany realizovaná společně žáky 7. třídy pražské jinonické školy a školy v Prienu). Lektoři z partnerských škol se účastní i epochového vyučování ve waldorfských školách a bez čilé spolupráce německých a holandských škol i Montessori tříd by existence a rozvoj alternativního školství byly daleko složitější a pomalejší.

Dr. Dee Joy Coulter mluví v souvislosti s Montessori a waldorfskou pedagogikou o „protilehlé souměrnosti“. Rudolf Steiner, muž v zemi mužného válečného činu (Rakousko), byl požádán o vštěpování ženského principu založeném na počtě dobrotě a vnitřní moudrosti dítěte v součinnosti se silami umění a probuzením sil srdce. Marie Montessori, žena, pocházející ze ženské země naplněné uměním (Itálie), nabídla mužský princip společnosti, v které se děti ulice snažily nadměrným fantazírováním uniknout realitě. Steiner pracoval s rozžehnutím světla v otrlých srdcích válečných rodin, Marie Montessori přivedla děti k praktickým aktivitám, a tak dala jejich rozbujelelou představivost do rovnováhy s poznáním. Obě tyto cesty jsou plné soucitu a vzdávání pocty dětem, kde duchovní zárodek dítěte i duchovní příprava učitele mají přinést vysoké hodnoty mravnosti, lásky a svobody do společnosti.